

ISTORIJA SRBIJE U DVA I PO POGLAVLJA

(Svetislav Basara: *Početak bune protiv dahija, Dereta, Beograd, 2010*)

Basara je očigledno potpuno odlepio i u sumanutom, balzakovskom ritmu isporučuje zastrašujuće količine tekstualnosti, koje i najfanatičniji uživaoci njegovog opusa, a u takve nesumnjivo spadam, jedva uspevaju da isprate. Taj ritam podrazumeva knjigu i po do dve na godišnjem nivou, zajedno sa ponekim dramskim tekstom, kao i nizom intervjuva, dijaloga i komentarića, čiji je ontološki status veoma visok, ali je njihovo materijalno prisustvo vrlo sumnjivo i teško utvrdivo. Ludizam i uzvišeni nehat, koje Basara neretko ispoljava prilikom tih javnih istupa, govore o tome da se nalazi u dobroj spisateljskoj i uopšte životnoj fazi, pa neka tako i potraje.

Najnoviji roman već je najavljen u nekolikim kolumnama iz tekuće godine, a puštena je bila u opticaj i izvesna količina singlova i EP-jeva, što u *Danasu*, što po periodici, iz kojih su pažljiviji pratioci našeg junaka mogli da zaključe da je nastupio blagi stilsko-poetički zaokret u opusu. Stupivši na tle rezervisano samo za nacionalne pisce, a to je epoha Prvog srpskog ustanka, Basara je čitaocima predstavio svet sa same ivice istorijske stvarnosti, čitluke, divanhane, hanume i sahibije, svet kudikamo bliži bajkama iz *Hiljadu i jedne noći* (dakle, reč je o knjigama, ne turskoj seriji), nego bilo kakvoj realističkoj interpretaciji i prezentaciji. Zbog toga su, inače, izuzimajući donekle Andrića, svi dosadašnji pokušaji da se taj svet predstavi „verno“, u punoj uzvišenosti svoga junaštva, neslavno završavali.

Ono što je različito u odnosu na dosadašnju Basarinu prozu jeste kudikamo naglašenija linearnost u pripovedanju, kao i metaistorijski komentar na kraju romana, koji prilično jasno razdvaja autora od onoga što je napisano. U osnovi, *Početak bune protiv dahija* jeste povest sastavljena od dva kraća romana, od kojih se u prvom prati sudbina gazde Gvozdena Avakumovića, u vreme Karađorđa i Miloša, dok je drugi vezan za istoriju Bajine Bašte i okoline, u nekoliko godina pred Prvi svetski rat. Ove dve celine dopunjuje i zaokružuje kratka, ali ubitačna povest Srbije u poslednje dve decenije, kao neka vrsta istorijske odjavne špice, u kojoj, razumljivo, glavnu ulogu igra poznata ličnost – Čitluk Sahibija a.k.a. Palikuća.

Istorija Uzun-Gvozdena je humorno-fantastična povest o raspadu otomanske imperije i usponu srpske hajdučko-trgovačke elite, ali unutar istog društvenog sistema orijentalne despotije. Čitava priča u stvari predstavlja nastavak Basarine nacionalne metaistorijske borbe romanesknim sredstvima: teze o ključnim ličnostima srpske istorije devetnaestog veka iznete u brojnim prethodnim spisima, Basara sada uvija u ruho kazivanja o apokrifnoj, paradigmatičnoj ličnosti iz doba ustanaka, postavljajući ga dovoljno blizu srca istorije da bi mogao da bude jedan od važnijih učesnika, ali ga istovremeno i distancirajući od njenog osnovnog toka da bi mogao da daje nepristrasne metaistorijske komentare. Budući gazda-Gvozden odrasta u tekiji reda mevlevija, a već kao mladić potpisuje pakt sa Melhirom, čime i počinje njegov trgovački uspon. Život u polurealnoj varošici na obodu imperije

prekida niz misterioznih događaja, koji gazda Gvozdena uvlače u vrtlog istorije. Nakon smrti Radine, žene Gvozdenovog poočima, gazda-Pavla Avakumovića, u kući se pojavljuje tajanstveni glas koji ukućanima nemilosrdno sasipa istinu u lice o tome kako žive i šta rade, ali i o svemu što se dešava oko njih. Taj glas, koji bi se mogao razumeti i kao Basarin omaž ulozi i mestu žena kod Srba u devetnaestom veku, jeste i mistična vertikala nacionalne istorije, budući da njegovu funkciju u drugoj povesti romana preuzima Aksentije Drlja, čovek koji je postao drvo.

Priča o tajnoj istoriji Bajine Bašte i nepoznatom početku Prvog svetskog rata, koji se zapravo desio 1909. godine, može se čitati i pod naslovom „Na Drini stena“. Ova celina daje sažet i burleskan komentar druge polovine Andrićevog romana, priču sa ove strane Drine iz vremena *Mlade Bosne*, uglavnom fokusiranu na ratne čarke Srbije i Crno-žute monarhije, kao i krizu oko Stenčice na Drini, nižerazrednog petrološkog artefakta, koji je prouzrokovao niz kobnih događaja. Kao i kod Andrića, istorija se u koncentričnim krugovima prenosi sa dvorova i prestonica u kasabe i mahale, ali ništa manje, teče i u obrnutom smeru. Tako se saznaje da je odlična baštanska rakija klekovača umalo izmestila Cersku bitku na prostore uz reku Drinu, a što se nije tako desilo treba samo zahvaliti boljim običajima i časnoj reči, do koje u to vreme drže na dvorovima. Kao jedan od sporednih junaka pojavljuje se pukovnik Apis, taj arhi-Ulemek Legija, koji upada na sednice vlade na konju i, dok ministar kulture timari i poji plemenitu životinju, naređuje šta Srbija treba da odgovori na austrijski ultimatum. U galeriji živopisnih likova izdvaja se pomenuti potomak gazda Gvozdena, Aksentije Drlja, koji sa što živim, što mrtvim komitama šenluči oko Drine, peva junačke pesme i komanduje: „Na Beč!“

Razumljivo i očekivano, kroz spacio-temporalne procepe, u obe priče se infiltriraju brojne ličnosti iz drugih epoha srpske i evropske istorije, što doprinosi ne samo istorijsko-metafizičkom urnebesu, nego i fingira i karnevalizuje ideju o srpskom nacionalnom i istorijskom kontinuitetu. Kao nejakim unuci reda Male braće iz *Fame o biciklistima*, srpsku povescnicu sada usmerava i ispisuje družina Nerođenih Istoriografa, u kojima nije teško prepoznati krugove oko Akademije nauka.

Osnovni umetnički postupak koji karakteriše Basarinu prozu, a koji sam u jednoj prethodnoj prilici nazvao „istorizacija fikcije“, odnosno izdizanje izmišljenih i poluizmišljenih priča na ravan autentičnih istorijskih događaja, i u ovoj knjizi se obilato koristi. Takođe, veze i kanali koji Basarinu prozu umrežavaju u jedinstven tekstualni korpus, brišući granicu između realnog i fiktivnog, i ovoga puta se mogu primetiti. Kao primer se može navesti motiv zabrane pušenja u devetnaestovekovnoj Srbiji, u samom romanu sasvim nevažan, ali koji priču povezuje sa aktuelnom anitpušačkom histerijom, o čemu je Basara pisao nebrojeno puta u ovogodišnjim kolumnama. Priča „Vostani Srbije“ iz knjige *Majmunoopisanije*, u kojoj se razmatra odnos Vuka Karadžića i Miloša Obrenovića može se sada čitati kao sporedna epizoda *Početka bune protiv dahija*, tim pre što Vuku nije dato previše prostora u romanu. Ništa manje, motiv fiktivnih ljudi iz knjige *Fenomeni*, ovaplotio se početkom novog milenijuma u liku Gojislava Lojanice ili Palikuće. Ova epizoda nehotice svedoči da istorija jeste pad čak i u svetu fiktivnih ljudi, budući da namesto Endija Vorhola kao znamenitog fiktivnog čoveka sa kraja osamdesetih, dvadesetak godina kasnije pojavljuje se Lojanica, kao „gas bez boje, mirisa i ukusa“.

Neku vrstu konačnog suda o srpskoj istoriji daje Vensan Leroa-Ladiri, dopisnik agencije Frans pres: „Srbija neodoljivo podseća na *Zamak*, a ponekad i na *Kažnjeničku koloniju*. Kao i Kafkin zamak, Srbija zapravo ne postoji, ili je, ako i postoji, nedostižna. Politička elita i većina stanovnika realnu Srbiju (ako reč 'realna' nije prejaka) doživljava kao početnu tačku potrage za nekom istinskom, moćnijom i mnogo većom Srbijom, sakrivenom u mitskim izmaglicama. Basnoslovna energija naroda traći se na uzaludna i privremena osvajanja teritorija. Koliko sam uspeo da razaberem, oduvek je tako. Nema tih prostranstava koja bi zadovoljila apetite srpske političke i kulturne elite. Ma koliko teritorija stavili pod svoju kontrolu, Srbi se nikada ne poduhvataju posla uređenja i uspostavljanja pravnog poretka unutar proširenih granica, nego se odmah laćaju planiranja novih osvajačkih pohoda.“

Metaistorijski i autopoetički komentar pisca na kraju romana jeste interesantna novina u Basarinoj prozi. Ovde se prvi put Basara pojavljuje sa ove strane teksta, dakle, kao neko ko govori iz realnosti, i objašnjava ne samo koncepciju romana, nego i prenosi ponešto iz same spisateljske radionice. Skokovitost u pripovedanju, odnosno prenebregavanje većih društveno-istorijskih celina poput Drugog svetskog rata, u *Post scriptumu* se objašnjava činjenicom da taj rat na ovim prostorima još uvek nije završen, o čemu, po piščevim rečima, svedoči treća priča, posvećena Lojanici. Pored toga, pisac objašnjava poetički obrt u trećoj priči, kada humorno-fantastični stil, koji dominira u prva dva dela, ustupa mesto pukoj fotografiji ovde-onda prošaranog groteskom i sarkazmom: „Tehnika palimpsesta – a povest o ustancima jeste palimpsest – nikako nije mogla biti primenjena za opise tragikomičnih pokušaja preambicioznih savremenika da postanu znamenite ličnosti jedne istorije satkane od iluzija.“

Treba ovde izdvojiti još jedno zapažanje, koje nije uočljivo na prvi pogled i ne tiče se formalno-poetičkih odlika: uprkos karakterističnim humornim intervencijama, to je ozbiljnost u pristupu nacionalnoj tematici, tragičan doživljaj istorije, lirsko-melanholični pokret koji se provlači kroz roman, a koji vrhunici u slici obešenog Karađorđevog brata na tajnom metafizičkom grbu Srbije, u poslednjoj rečenici romana. Taj grb obavezuje da se ovom romanu ne pristupa samo kao još jednom u nizu uspešnih i dobrih Basarinih romana, čak jednom od najboljih, u vezi sa kojim se naširoko mogu analizirati umetnički i stilski postupci, nego se treba zamisliti nešto dublje nad slikom istorije, odnosno slikom sadašnjosti, i uložiti za nijansu više napora kako bi se izašlo iz metafizičkog nacionalnog ćorsokaka. A buduća činjenica, da roman neće dobiti nikakva značajna književna priznanja, ne može uticati na činjenicu iz sadašnjosti, koja kaže da je jedan od najboljih iz ove godine na našem jeziku.